

STRUGGLE FOR RELIGIOUS EDUCATION IN TURKEY AND RELIGIOUS CULTURE AND MORAL KNOWLEDGE COURSES CONTENT PRACTICE ON SOME OBSERVATIONS

**TÜRKİYE'DE DİN EĞİTİMİ KONUSUNDA VERİLEN MÜCADELELER İLE
DİN KÜLTÜR VE AHLÂK BİLGİSİ DERSLERİ İÇERİĞİ VE
UYGULAMASI ÜZERİNE BAZI TESPİTLER**

Nurettin GEMİCİ¹

Abstract

The history of modern religious education can be started with the era of post-republic of Turkey. After accepting the act of the uniting the education (tevhid-i tedrisat) the Imam Hatip Schools were established, it has been wanted to give religious education through these schools. However this project didn't work due to different reasons. After closure of the last Imam Hatip School in 1930, there has been a gap officially in high school education in Turkey and religious education was not given during this period. The Imam Hatip Courses which were established in 1948, turned out to be as a school and later it has been Imam Hatip High School (Priester and Praediger Schule). Again it has been started firstly in village schools, then as an optional course of religious education were put to high school curriculum, later in the constitution of 1982 it has been a compulsory subject. When we came to 2000s, this occasion has been the subject of discussion and compulsory religious education and curriculum have been put to the agenda. At this point, first of all what we need to do is we have to know rightly the history of Religious Education and Teaching to take a decision regarding religious education. After finding out this issue truly, then it can be passed to what sort of things to be done.

Key Words: Religious education, religious lessons, compulsory religious lessons, religion in Turkey, Islam

Özet

Türkiye'deki modern anlamda din dersi öğretiminin Cumhuriyet sonrası dönemden başlatılması gerekmektedir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulünden sonra kurulan İmam-Hatip okulları aracılığıyla din eğitimi verilmek istenmiş, ancak bu proje çeşitli nedenlerle yürütülememiştir. 1930 yılında son İmam-Hatip okulunun da kapanmasıyla Türkiye'de resmi olarak ortaöğretimde din eğitimi verilmemiştir. Bunun için pek çok neden sıralanabilir. 1948 yılında başlatılan İmam-Hatip kursları önce okula, daha sonra liseye dönüştürülerek Türkiye'de din eğitimi verilmesine başlanmıştır. Yine önce köy ilkokullarında başlatılan din dersleri zamanla ortaokul ve liselere önce seçmeli ve daha sonra 1982 Anayasasından sonra zorunlu din dersi olarak uygulanmıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde din derslerinin zorunluluğu tekrar tartışma konusu yapılarak ders programları gündeme getirilmiştir. Burada üzerinde durulması gereken husus din eğitimi ve öğretimi konusunda karar verebilmek için din dersi öğretiminin tarihçesini iyi bilmek ve değerlendirmek gerektiği gerçektir. Bu mesele doğru tespit edildikten sonra neler yapılacağı konusuna geçilebilir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Din Dersi, Zorunlu Din Dersi, Türkiye'de Din, İslâm

¹ Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İstanbul/ Türkiye. nurettिंगemici@hotmail.com

Giriş: Türkiye’de Din Eğitiminin Osmanlı Dönemine Uzanan Kökleri

Türkiye’de din eğitiminin tarih içerisinde geçirdiği evrelerden bahsederken konunun Osmanlı Devleti’nin son dönem uygulamalarıyla olan ilgisini gözden kaçırmamak gerekmektedir.² Türkiye’de din eğitimi ve öğretim usulleriyle ilgili tartışmalar Tanzimat dönemine kadar götürülebilir. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren Sünni İslâm anlayışına bağlı şeriatla yönetilmekteydi. Bu konuda bazı farklı yaklaşımlar olmakla beraber İslâm vurgusu devletin hâkimiyet alanındaki bütün bölgelerde açıkça hissedilmekteydi. Buna dayalı olarak din eğitimi başta medreseler olmak üzere camilerde ve özel derslerle hemen her yerde faaliyetini yürütmekteydi.

Osmanlı modernleşmesini veya yaygın adıyla batılılaşma serüvenini III. Selim döneminde yapılan bazı reform niteliğindeki değişikliklere, hatta daha da öncesine kadar dayandırmak mümkündür. Sürekli gerileyen ve dağılma sürecine giren devletin tekrar ayağa kalkabilmesi için birçok çareler ve öneriler gelmekteydi.³ Aslında Tanzimat Fermanı’nın ilanı devletin değişiminin ilan edildiği bir tür manifestodur. Tabii ki bu süreçten eğitim de büyük oranda nasibini almıştır. Tanzimat döneminde batılılaşma ve dinin sık sık yolları çakışmaktadır.⁴ Bu açılan okulların niteliklerinde ve çeşitliliğinde hep görülmektedir. Daha 19. yüzyılın başında hükümler olan II. Mahmut’un giydiği fes halkın bir kısmı tarafından kabul görmemekte ve bunu diline dolayan bazı çevrelerce halifelik vasfı da taşıyan hükümdara kolayca Gâvur Padişah yaftası vurulabilmekteydi.⁵ Ulema görünürde gelenekselin dışında kalan değişikliklere karşı hep ihtiyatla yaklaşmakla birlikte Tatarcıklı Abdullah Efendi gibi yenilik yanlısı ilerici modern yaklaşım sahiplerine de rastlamak mümkündür. İslâm dininin doğrudan haram kılmayıp cevaz verdiği hususlarda bile ulemanın ihtiyatlı olduğu söylenebilir. Bunlara örnek olarak; ilmiye sınıfının arasında yabancı dil, daha doğrusu Fransızca öğrenilmesinin ve Fransızca konuşma isteğinin kınanması gibi yasaklar sıralanabilir. Fatma Aliye Hanım babası hakkında kaleme aldığı kitapta; Ahmed Cevdet Paşa’nın Fransızcasının çok kuvvetli olmasına karşın mükâlemesinin zayıf oluşunu ve bu yüzden babasının Fransızca konuşmaktan çok imtina ettiğinden bahseder.⁶

İlber Ortaylı’nın ifadesiyle Osmanlı’nın en uzun yüzyılı olan 19. asırda Avrupa’da yayılmaya başlayan Materyalizm akımı karşısında bazı tedbirler alınmakla birlikte bu tedbirlerin yeterli olup olmadığı hala tartışmalıdır.⁷ Özellikle Fransızcanın tıp ve mühendislik eğitiminde zorunlu hale gelmesi Osmanlı aydınları arasında yabancı dil öğreniminin gelişmesini ve yaygınlaşmasını sağladı. Bu sebeple Batı literatürüne aşinalık kazanan genç öğrenciler Fransızca yayınları takip etmeye başladılar. Bizdeki Jön Türklerin ileri gelenlerinin tıbbiyeli olması tesadüf değildir. Ayrıca materyalist fikirlerin öncüleri de çoğunlukla Tıp ve Mühendislik ilimleri tahsil edenlerin arasından çıkışı da bu düşünceyi doğrular. Bundan başka ilk defa olarak sarayda tercüme bürosunda Müslümanların yer almaya başlamasıyla bu süreç ivme kazandı. Özellikle Fransızca yazılmış roman, hikâye ve felsefi eserlerin Türkçeye çevirisi hızlandı.⁸

² Halis Ayhan, “Tanzimat Sonrası Din Eğitimi ve Öğretimi (Mektep-Medrese İlişkisi)”, *Cumhuriyet’in 75. Yılında Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi İlmî Toplantısı (İzmir 4-6 Aralık 1998)*, Haz. Doç. Dr. Fahri Unan-Yücel Hacıoğlu, Ankara, 1999, s. 211-225. Abdülhalim Koçkuzu, “A Multifaith Approach the Relations Between Ecology and Religious Educations”, *Çevre ve Din Uluslararası Sempozyumu*, 15-16 Mayıs 2008, Bildiri Metinleri, I, s. 379-382.

³ Mehmet S. Aydın, “Türkiye’de Din ve Modernleşme İlişkisi Üzerine Bazı Düşünceler”, *Türk Yurdu*, XVII, sy. 116-117, Nisan, Mayıs, 1997, A. Fuat Başgil, *Din ve Laiklik*, İstanbul, 1962, s.150-156.

⁴ F. Eichmann, *Die Reformen des Osmanischen Reiches mit besonderer Berücksichtigung des Verhältnisses der Christen des orientis zur türkischen Herrschaft*, Berlin, 1858, s.204-243, Yaşar Sarıkaya, *Medreseler ve Modernleşme*, İstanbul, 1997, s.11-19. İsmail Kara, “Türkiye’de Din ve Modernleşme (Modernleşme Teşebbüslerinin Dinleşmesi)”, *Modernleşme İslâm Dünyası ve Türkiye*, İstanbul, 2001, s.183-205.

⁵ Bilal Eryılmaz, *Tanzimat ve Yönetiminde Modernleşme*, İstanbul, 1982, s. 76-78.

⁶ Fatma Aliye, *Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı*, İstanbul, 1332/1914, s.33-34.

⁷ Mehmet Akgün, *Materyalizmin Türkiye’ye Girişi ve İlk Etkileri*, Ankara, 1988, s.107-163.

⁸ Hüsrev Hatemi, Yeşim Işıl, *Bir Bilim Dili Mücadelesi ve Tanzimat*, İstanbul, 1989, s.16.

Savaşların sebep olduğu sosyal problemlere dinin istenilen ölçüde çözüm üretememesi veya bu konularda yetersiz kalışı din karşıtlığını hızlandırdı. Özellikle Panislamizm politikalarıyla tanınan II. Abdülhamit’in eğitim sahasında yaptığı büyük atılımlar ülkede eğitim öğretim imkânlarını artırmıştı. Fakat bu okullarda yetişen aydınların pek çoğu içinde yaşadığı toplumla çelişen bir inanç ve düşünceye mensuptular.⁹

Klasik din öğretiminin yapıldığı medreselerin işlevini yitirmesi veya bir takım yenilikleri özümseyip kendi içinde bir dönüşüm sağlayamaması onun etki alanını da azalttı.¹⁰ Uzun yıllar süren eğitim ve sonrasında gelir getiren bir görev alınamaması medreselere olan rağbeti de ister istemez azalttı.¹¹ Kurtuluş savaşı sırasında medreselere asker kaçaklarının veya askere gitmek istemeyenlerin sığındığına dair söylentilerin abartılarak ayyuka çıkması, buraların kapatılmasına zemin hazırlamıştır. İhanetle özdeşleşmiş kabul edilen askerden kaçma ithamı ve söylentisine ilaveten bazı münferit olaylar Cumhuriyet’ten sonra buraların kapatılmasını hızlandıran bir etken olmuştur. Bu konuda dönemin Milli Eğitim Bakanı Vasfı Bey’in açıklaması çok anlamlıdır:

“On altı bin asker kaçağının ocağını söndürdüm. Bundan duyduğum zevk, milli mücadelenin o heyecanlı devirlerinde duyduğum en yüksek zevklerden daha büyüktür.”¹²

Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Geçiş Döneminde Din Eğitimi Tecrübesi

Türkiye’de yeni dönemde din eğitiminin şekillenmesinde iki ana etken olduğu muhakkaktır. Bunlardan ilki Batıda Rönesans ve Reform sonrası yükselen din karşıtlığı ve materyalizm anlayışının 19. asırda Osmanlı aydınlarına yansımalarıdır. İkincisini ise, bazı bölgelerde Milli Mücadele hareketine karşı çıkanlar arasında az da olsa din adamları veya yukarıda geçtiği üzere asker kaçaklarını barındıran medreselerin menfi etkilerinde aramak gerekir.¹³

Şurası da bir gerçektir ki Cumhuriyet döneminin en üst kadrolarının hepsinin eğitimi Osmanlı devleti döneminde açılmış olan değişik eğitim kurumlarındandır. II. Abdülhamit’in tahttan indirilmesiyle başlayan süreçte yaşananların ve ülkenin bir badireden bir badireye sürüklenmesinin sorumlusu olarak devlet idaresinin yanında din anlayışının da etkili olduğu savı Cumhuriyeti kuran kadrolar arasında etki alanı bulmuştur. Bir nevi çöküş ve yıkılış döneminin sorumlusu olarak da bu eski zihniyet görülmüştür. II. Meşrutiyet’in yapamadığı veya peş peşe gelen savaşlardan dolayı ertelediği reformların uygulanması için ortada engel bir durum kalmamıştır. Fakat devrimlerin uygulanmasında takip edilen usulde özellikle uygulayıcı konumda olan yetkililerin maksadını aşan davranışlara girmesini en azından özensizlik diye adlandırmak mümkündür. Eğitimde birlik amacıyla gerçekleştirilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu (Eğitim ve Öğretimin Birleştirilmesi) ile eğitimde medrese ve mekteplerin tek merkezde toplanmaları amaçlanmıştır.¹⁴ Fakat ilgili kanunun IV. Maddesi aslında din eğitimi veren okulların açılmasını da öngörmekte ve amir hüküm olarak da kabul etmekteydi:

⁹ Hasan Ali Koçer, *Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul, 1991, s. 125-168, Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara, 1992, s. 28-161, Stanford Shaw, Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, Vol. II, *Reform, Revolution and Republic, The Rise of Modern Turkey 1808-1975*, 1977, Cambridge, London, New York, Melbourne, II, s. 249-251.

¹⁰ Sarıkaya, s.54-64.

¹¹ Sarıkaya, s. 191-200.

¹² *İslâm Türk Ansiklopedisi ve Mecmuası*, İstanbul: Eşref Edib, 1947, s. 87

¹³ Ayhan, s. 36-55.

¹⁴ Nevzat Ayas, *Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi*, Ankara, 1948, s.128-133.

IV. Madde: “Maarif Vekâleti, yüksek diniyat mütehasısları yetiştirmek üzere Darülfünun’da bir İlahiyat fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hidemat-ı diniyenin ifası vazifesi ile mükellef memurların yetişmesi için ayrı mektepler küşad edecektir.”¹⁵

Bu yasa açık bir şekilde ortada iken uygulamalardaki farklılık dikkat çekicidir. Türkiye’de din eğitimi sahasında yetkin bir kalemin tespiti şu şekildedir. “... 1924’den sonra Türk maarifinin bütün kademelerinde tedricen din eğitimi azaltılıp 1930 yıllarına gelindiğinde tamamen kaldırılmasını ve 1933’de Darülfünun İlahiyat Fakültesi’nin kapatılmasını eğitim tarihi açısından açıklığa kavuşturmak oldukça zordur.”¹⁶ Aslında Halis Ayhan’ın konuyu bu cümlelerle kapalı İzahından bile bu meselede uygulayıcıların bilerek veya bilmeden de olsa maksadı aşıklarına bir ima sezilmektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında devletin sahip olduğu imkânların azlığı ve yeni dönemin getirdiği coşku nedeniyle bazı konularda istenildiği kadar hassasiyet gösterilemediği gerçeğini de unutmamak gerekir. Bu dönemde açılan okullara geçmeden önce kısaca devrin anlayışını şu şekilde özetlemek mümkündür. Devrimleri yaygınlaştırmak ve ülkeyi kalkındırmak ve ileri bir seviyeye çıkarmanın yegâne yolu batılılaşma olarak kabul edilmekteydi. Özellikle 1930 sonrasında devletin bizzat dinin özüne dönük yapmış olduğu bazı müdahalelerin yankıları günümüze kadar devam etmiştir. Bunlara örnek olarak Türkçe ezan ve Kuran’ın Türkçe çevirisinin namazlarda okutulması girişimi gösterilebilir. Yazı devrimi sonrasında kültürümüzün öz malı haline gelmiş bazı hususlara karşı takınılan tutumda varılan bazı münferit çıkışlar da buna eklenebilir. Mustafa Öcal’ın çalışmalarıyla kayda geçirdiği üzere dönemin bazı üzücü ve maksadını aşan uygulamaları, dönemi yaşayanlarla yapılan mülakatlarda görülmektedir.

Bu süreç esnasında vakıf mallarının suiistimali ve camilerin halıların kaldırılması gibi uygulamalar bir süre sonra Kuran-ı Kerim dâhil olmak üzere dini içerikli kitap, mecmua vb. yayınların yanı sıra bu sahalarda yeni neşriyata da izin verilmemiştir.¹⁷

Çağdaşlaşmak adına yapılan bu devrimlerin Türkiye’deki din eğitim ve öğretimine yansımaları olumsuz olmuştur. Türkiye’de eğitim alanında din konusunda yapılan bu eksik ve anlamsız uygulamaların getirisi olmamıştır. Bu alanda meydana gelen boşluk çoğu zaman yanlış ve ehil olmayan kişilerce doldurulmaya çalışılmış ve bunun sonucunda ülkede din anlayışı açısından bir kaos yaşanmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu sonrasında, kanununun 4. maddesi gereği Türkiye genelinde 29 İmam-Hatip Okulu açılmıştır. Daha eğitim ve öğretim yılı devam ederken bunlardan Edirne, Ödemiş, Hopa, Şavşat, Niğde’de açılışı yeni yapılan okullarda eğitim ve öğretime ara verilmiştir. Fakat aynı yıl içinde açılan Artvin ve İzmir İmam-Hatip Okullarıyla bu sayı tekrar 26’a çıkmıştır. 1925-1926 öğretim yılına gelindiğinde Erzurum, Eskişehir, Urfa, Amasya, Gaziantep, Maraş, Artvin ve İzmir’de açılan okullarda eğitim ve öğretim tatil edilmiştir. Buna karşılık aynı yıl içinde Akşehir ve Of İmam-Hatip Okulları açılmıştır. Bu durumda eğitim ve öğretim faaliyetinde olan okulların sayısı 20’ye düşmüştür. 1926-1927 yılında ise İstanbul ve Kütahya İmam-Hatip Okulları dışında kalan okulların hepsi kapatılmıştır. 1931-1932 ders yılına gelindiğinde bu son iki okulun da kapatılmasıyla Türkiye’de orta öğretimde profesyonel anlamda din eğitiminde bir ara dönem, yani fetret dönemine geçilmiştir.¹⁸

¹⁵ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, İstanbul, 1972, II, s. 849.

¹⁶ Ayhan, s. 6.

¹⁷ Mustafa Öcal, *Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dini Hayat, I-III*, İstanbul, 2008, c.I, s. 22-60, Bayram Sarıcan, *1930’lardan Günümüze Bursa’da Dini Hayat*, haz: Mustafa Öcal, İstanbul, 2005, s. 116-124, Ali Osman Koçkuzu, *Paşa Dairesi*, Konya, 2004, s.344-347.

¹⁸ Mustafa Öcal, *İmam-Hatip Liseleri ve İlköğretim Okulları*, İstanbul, 1994, 22-36, Ayhan, s. 58-64, Hasan Ali Yücel, *Türkiye’de Ortaöğretim*, Ankara, 1994, s.157-174.

Bu arada bu okullara paralel olarak eğitim ve öğretim faaliyeti yürüten Darülfünun İlahiyat Fakültesinden de bahsetmek yerinde olur. Aslında 4 yıllık orta eğitim düzeyindeki İmam-Hatip Okulları mezunlarının doğrudan İlahiyat Fakültesine devam etme şansları bulunmamaktaydı. İmam- Hatip mektebini tamamladıktan sonra herhangi bir liseye devam ve buradan mezuniyetten sonra İlahiyat Fakültesine kaydolmaları mümkündü. Öte taraftan tamamı diğer liselerden gelen öğrenciler ilahiyat eğitiminde verimliliklerini artıracak bir alt yapıdan yoksundular. Başlangıçta İlahiyat Fakültesinde aşırı rağbetten dolayı öğrenci sayısı 284’e kadar yükselmişti. Fakat kapatıldığı 1932-1933 öğretim yılında bu sayı 20’ye kadar inmiştir. 1933 yılındaki Üniversite reformundan sonra İlahiyat Fakültesi kapatılarak onun yerine İslâm Tetkikleri Enstitüsü adı altında yeni bir bölüm açılmıştır. Adı geçen Enstitü de 1941 yılında öğretim elemanı ve yeterli talebesi olmadığından kapanmıştır.¹⁹

Bütün bunların tabii bir seyir içinde cereyan ettiğine kani olmayan bazı araştırmacılar daha 1940’lı yıllarda bu konuda itirazlarda bulunmuşlardır. Meselâ bu konuda en ağır eleştirilerde bulunanlardan birisi Van milletvekili İbrahim Arvas’dır. Kapatılma meselesiyle alakalı olarak Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu’nu en çok eleştiren ve hesap soranların başında o gelmekteydi. Bakanın öne sürdüğü kapatılma gerekçelerine karşı söylediği şu cümle kısa olmakla beraber çok şeyler ifade eder: “Maalesef bunun sebeplerini izah edersem kötü olur.”²⁰

O günkü siyasi tek parti içerisinde de bu durumu kabullenmeyenler olduğu gibi bazı aydınlar da buna karşı çıkmıştır. Tarihçi Osman Turan, dönemin uygulamalarını bir devrin vicdanı olarak görülmesi gereken şu satırlarla eleştirmektedir:

“Dini ihtiyaçlar inkâr edilse bile, ilim kapılarını milli kültür kaynaklarından biri olan İslâmiyet’e ve İslâm medeniyetine kapamak, medeniyet davası içinde bulunan Türkiye’ye hakikatte, medeniyete aykırı bir hareketti. Daha garibi Avrupa’nın yüksek ilim müesseselerinde ciddi ihtisas ve araştırma mevzuu olarak yükselen bu ilimler, İslâm’ın bin yıllık mümessili Türklerin memleketinden hudut dışı edilirken bu hareket Avrupalı ve medeni olmak iddiasıyla vuku buluyordu ki, medeniyet tarihinde böyle bir çelişkiye ve gerilemeye rastlamak imkânsızdır. Hele İmam- Hatip mektepleri ile İlahiyat fakültesinin talebesizlik yüzünden kapandığına dair resmi bir iddia “özrün kabahatinden büyük olduğu” hakkındaki halk tabirine güzel bir örnek teşkil eder.”²¹

Türkiye’deki din eğitimi ile ilgili bazı gelişmeleri ana başlıklarla burada kısaca tekrar etmek gerekirse şunlar söylenebilir:

- 1931 yılından itibaren okullarda Din dersleri kaldırılmıştır. En azından ahlâk dersi adı altında bir ders konulması I. Maarif şurasında (1939) da teklif edilmişse ve ayrıca benzer bir teklif 1943 ve 1947 tarihlerinde yapılan diğer şuralarda tekrar ele alınmışsa da bağlayıcı bir karar çıkmamıştır. Fakat 1947 yılında din öğretimindeki devam edegelen ilgili yasağın kaldırılması hakkında bir genelge yayınlanmıştır. Uzun süren tartışma ve mücadelelerden sonra 15 Şubat 1949 yılında ilk olarak ilkokullara seçmeli din dersi konulmuştur.²²

- İlkokullarda Din Bilgisi derslerinin sınıf öğretmenlerince okutulması sonucunda, ilk öğretmen okullarına da din derslerinin konulması ihtiyacı doğmuş ve İlk Öğretmen Okullarının 9. ve 10. sınıflarına (Lise I- II.) 1953 yılından itibaren haftada birer saat zorunlu Din Bilgisi dersleri konulmuştur. Bu şu anlama gelmekteydi ki, ilkokullardan

¹⁹ Ayhan, 65-76.

²⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, c. 15. (3.1.1949) s.11.

²¹ Dini eğitim ve öğretimi alanındaki bazı menfi gelişmeler için bak. Öcal, *İmam-Hatip Liseleri İlköğretim Okulları*, s.35-50, Osman Turan, *Türkiye’de Manevi Buhran ve Din ve Laiklik*, Ankara, 1964, s. 74-75.

²² M.E.B. Tebliğler Dergisi, sayı 524, (7 Şubat 1949), s. 153.

sonra orta dereceli bir öğretim kurumu olan öğretmen okullarında ilk defa olarak din bilgisi dersleri okutulacaktı.

- Öğretmen Okullarının ikinci devre I. ve II. sınıflarına haftada bir saat olarak konulan Din Bilgisi dersleri o yıl mezun vermeye başlayan İlahiyat Fakültesi mezunları tarafından okutulmaya başlanmıştır. Derslerin müfredatı en son 1953 yılında tespit edildiği üzere iman, ibadet, ahlâk esaslarından başka din kültürü ve öğretim metodunu kapsayacak bir tarzda tanzim edilmiştir.²³

- 13.8.1956 tarihli bir genelgeyle ortaokullar ve dengi diğer okulların I. ve II. sınıflarına (VI ve VII. sınıflara) Din Bilgisi dersleri konulmuştur. Bu derslere velisinden dilekçe getiren öğrenciler girmeyebiliyordu.

- 21.9.1967 tarihli bir karar ile de önce bütün lise ve dengi okullarımızın I. ve II. sınıflarına birer saat Din Bilgisi dersi konulmuştur. Daha sonra bu derslerin bütün sınıflara konulması yönündeki istekler dikkate alınarak ortaokulların ve liselerin son sınıflarına da bu derslerin konulması kararlaştırılmıştır.

İmam Hatip Okullarının Yeniden Açılışı ve Sonrası

1948 yılında halktan gelen tepki ve isteklere daha fazla karşı koyamayan Hükümet, İmam Hatip Kursları adı altında faaliyet gösteren İmam Hatip okullarını devreye sokmuştur. Bu kurslar İstanbul başta olmak üzere Ankara, Seyhan Erzurum ve Diyarbakır gibi illerde 1949 yılı içinde eğitim ve öğretime başlamıştır. 10 ay süreli ve askerlik hizmetini tamamlamış kişilerin alındığı kurslar 1951 yılında açılan İmam Hatip Okullarına kadar devam etmiştir. İmam Hatip Okulları ortaokul kısmı 4, lise kısmı 3 yıl olmak üzere 7 yıl olarak planlanmıştır. O dönemde ortaokul veya lise şeklinde değil de I. ve II. kısım olarak isimlendirilmiştir.

İmam-Hatip Okullarının gelişiminin 1951-1952 yılına gelindiğinde hızlandığını belirtmek gerekir. Bu tarihte 7 ilde birden açılarak öğrenci kabulüne başladıklarında bu okullara bir anlamda ilgi ve alaka oldukça fazlaydı. İmam-Hatip Okulu sayısı 1970-1971 gelindiğinde çoktan 72’yi bulmuştu. 22 Mayıs 1972’de yayımlanan bir yönetmelikle, İmam Hatip Okulları ortaokuldan sonra 4 yıl eğitim veren bir meslek okulu haline getirildi. 1973 yılında, o güne kadar İmam Hatip Okulları olarak anılan okullara İmam Hatip Liseleri (İHL) adı verildi. 1974’te kurulan CHP-MSP hükümeti döneminde İmam Hatip Liseleri’nin ortaokul bölümü yeniden açıldı. İlave olarak yeni İmam-Hatipler öğrenime açıldı ve böylece okul sayısı 101’e çıktı ve kız öğrencilerin okula kabulüyle karma eğitime geçildi. Milliyetçi Cephe hükümetleri döneminde (1975-1978) 230 yeni İHL daha açıldı. 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra 1985’e kadar yeni İHL açılmadı. [12 Eylül](#) yönetimi tarafından Temel Eğitim Kanunu’nun 32. maddesinde yapılan bir değişiklikle İHL mezunlarının üniversitelerin tüm bölümlerine gidebilmesine imkân tanındı. 1985’te ilk [Anadolu İmam Hatip Lisesi](#) olan Kartal Anadolu İHL açıldı. 16 Ağustos [1997](#) tarihinde çıkarılan 4306 sayılı sekiz yıllık kesintisiz öğretim yasasıyla, İmam-Hatip Liselerinin ortaokul kısımları kapatıldı. Üniversite’ye girişte uygulanan katsayı notunun düşürülmesiyle İlahiyat Fakülteleri dışında başka bir fakültede okumak neredeyse imkânsız hale getirildi. İmam-Hatip Liseleri 1 yılı hazırlık, 3 yılı normal eğitim olmak üzere 4 yıllık liselere dönüştürüldü. Bugün hala aynı uygulama devam etmekte olduğundan öğrenci sayısında yüksek düzeyde gerilemeler görülmüştür. 2009 yılından itibaren bu durumu düzeltme çabaları kısmen de olsa çözüm vermiş, İmam-Hatip Liselerinin üniversiteye girişi ile ilgili iyileştirmeler YÖK-Danıştay arasındaki hukuki çekişmelerin ardından katsayı notuyla ilgili hiç yoktan iyi durumuna getirilmiştir.

²³ Öcal, İmam Hatip Liseleri, s.51-73, Halis Ayhan, a.e. s, 127.

Cumhuriyet Döneminde Yüksek Din Öğretimi

İlahiyat Fakülteleri alanında yapılanlara bakacak olursak 1949’da Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nin açıldığını görmekteyiz. Fakat bu fakültenin açılmasına ilişkin kanun tasarısının gerekçesindeki cümleye bakılırsa burasının din eğitiminde ihtiyaç duyulacak elemanları yetiştirmek amacı olmadığı anlaşılır:

“Din meselelerinin sağlam ve ilmi esaslara göre incelenmesini mümkün kılmak, mesleki bilgisi kuvvetli ve düşüncesinde ihatalı din adamlarının yetişebilmesi için lüzumlu şartları sağlamak maksadıyla memleketimizde de garptaki örneklerine benzer bir İlahiyat Fakültesi’nin kurulması...”²⁴

Görüldüğü üzere, kurulan İlahiyat Fakültesinin amaçları arasında, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni yetiştirmek gibi bir amaç yer almamaktadır. 1953’te ilk mezunlarını vermeye başlayan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, o gün için istese de din adamı talebini karşılayacak durumdan yoksundu. Mezun sayısı bu konuda bize bir ipucu verebilir. 1952-1953 yılında 40, 1953-1954 yılında 16, 1954-1955 yılında 22, 1955-1956 yıllarında ise sadece 6 öğrenci mezun olabilmektedir. Bu sebeple Yüksek İslâm Enstitüsü açılmasına karar verilmiştir.

1956’da ilköğretim ikinci kademe ortaokul programına yeniden din dersi konmasıyla din öğretimi öğretmenine olan ihtiyacın daha da artması ve İlahiyat Fakültesinin İmam-Hatip Okulu mezunlarını almaması gibi sebeplerle 1959’da İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü açıldı. Bu kurum, “Din Dersleri öğretmeni yetiştirmek, bu arada memleketimizin muhtaç olduğu müspet ve hayati bilgilerle mücehhez din bilginleri yetişmesine zemin hazırlamak” amacıyla açıldı (MEB, Müdürler Komisyonu, 17.11.1959 tarih ve 575 sayılı kararı). Böylece ilk defa din öğretimi öğretmeni yetiştirme amacı açıkça belirtilen bir kurum açılmış oldu. Bunu, Konya (1962), Kayseri (1965), İzmir (1966), Erzurum (1969), Bursa (1975), Samsun (1976) ve Yozgat (1979) Yüksek İslâm Enstitülerinin açılışları izledi.²⁵

Yüksek din öğretimi konusundaki bir başka tecrübe İslâmi İlimler Fakültesi’nin açılmasıdır. Atatürk Üniversitesi’ne bağlı olarak İslâmi İlimler Fakültesi 1971 tarihinde açıldı (22 Temmuz 1971 tarih ve 13903 sayılı Resmi Gazete). Beş yıllık öğrenim verilen bu fakültede dört bölüm açılmıştı: *i.* Tefsir ve Hadis Bölümü, *ii.* Kelam ve İslâm Felsefesi Bölümü, *iii.* Fıkıh ve İslâm Hukuku Bölümü, *iv.* İslâm Dil ve Edebiyatları Bölümü.

1982 YÖK Yasası sonrasındaki duruma kısaca bakacak olursak, öncelikle Danışma Meclisi’nin çıkardığı 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu (6 Kasım 1981 tarih ve 17506 sayılı Resmi Gazete) gereği bütün yükseköğretim kurumlarının üniversitelere bağlandığını görmekteyiz. Bu bağlamda Yüksek İslâm Enstitüleri de, birer İlahiyat Fakültesi haline getirilerek aynı ilde bulunan bir üniversiteye bağlanmıştır. Yozgat Yüksek İslâm Enstitüsü ise kapatılmıştır. Böylece yüksek din öğretimi kurumları tek bir isim altında toplanmış oldu. Başlangıçta sayıları 8 olan bu fakülteler Şanlıurfa’da açılan yeni fakülteyle 9, daha sonra 53 rakamına kadar ulaşmıştır. Bu fakülteler üniversiteleriyle birlikte şu şekilde sıralanabilir:²⁶

²⁴ Parmaksızoğlu İsmet, *Türkiye’de Din Eğitimi*, Ankara, 1966, s.29

²⁵ Ayhan, 581-587.

²⁶ 1. Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Bolu)
2. Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Antalya)
3. Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
4. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
5. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Erzurum)
6. Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
7. Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
8. Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Din öğretimi verilen müesseseler sıralandıktan sonra ayrıca burada verilen dersin içeriğine de dikkat etmek gerekmektedir. Bu makalenin yazarının, -geçmişte Din Kültürü ve Ahlak bilgisi öğretmenliği yapmış ve halen İlahiyat Fakültesinde öğretim

-
9. Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Yozgat)
 10. Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Zonguldak)
 11. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Sivas)
 12. Çanakkale On Sekiz mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
 13. Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Adana)
 14. Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Diyarbakır)
 15. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (İzmir)
 16. Dumlupınar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Kütahya)
 17. Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Kayseri)
 18. Erzincan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
 19. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
 20. Fatih Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (İstanbul)
 21. Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Elazığ)
 22. Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
 23. Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Tokat)
 24. Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
 25. Hakkâri Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
 26. Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Şanlıurfa)
 27. Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Çorum)
 28. Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
 29. İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Malatya)
 30. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
 31. Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Kars)
 32. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
 33. Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
 34. Karadeniz teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Trabzon)
 35. Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
 36. Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
 37. Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
 38. Mardin Artuklu Üniversitesi İlahiyat Bilimleri Fakültesi
 39. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
 40. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Burdur)
 41. Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Tekirdağ)
 42. Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Konya)
 43. Nevşehir hacı Bektaş veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
 44. On dokuz mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Samsun)
 45. Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Denizli)
 46. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Rize)
 47. Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Adapazarı)
 48. Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
 49. Sinop Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
 50. Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Isparta)
 51. Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
 52. Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Edirne)
 53. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Bursa)
 54. Yakın doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Kıbrıs)
 55. Yüzüncü yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Van)
- Ayrıca İslami Bilimler adı altında açılmış 14 fakülte mevcuttur .
- 1.İstanbul Şehir Üniversitesi İslami İlimler (İstanbul)
 - 2.Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi (Arapça)
 - 3.Yalova Üniversitesi İslami İlimler (Arapça)
 - 4.İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İslami İlimler (İstanbul)
 - 5.Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler (Ankara)
 - 6.Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler
 - 7.İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İslami İlimler
 - 8.Aksaray Üniversitesi İslami İlimler
 - 9.Giresun Üniversitesi İslami İlimler
 - 10.Uşak Üniversitesi İslami İlimler
 - 11.Bartın Üniversitesi İslami İlimler
 - 12.Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler
 - 13.Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler
 - 14.29 Mayıs Üniversitesi, İslami İlimler

görevlisi vasfıyla bu uğraşını sürdüren bir akademisyenin- tecrübeleri aşağıya şu şekilde derç edildi.

Türkiye’de Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretiminin Bir Model veya Taslak Olarak Görünümü

Türkiye’de 1982 yılına kadar farklı aşamalardan geçen din dersi eğitiminin 1931 yılında resmen okullarda okutulmasına son verilmesinden sonra 1949 yılında İmam-Hatip kurslarının açılışıyla ilkokullarda seçmeli de olsa tekrar başlatıldı.²⁷ Öğretmen okullarında 1953 yılında zorunlu ders olarak 9.ve 10. sınıflara ders olarak konuldu. İlk dönem derslerde konular, inanç, ahlâk, ibadet ve diğer dinler hakkında malumata dayalıydı. Aslında bu şablon uzun zaman değişmeden devam etti. Bu derslerin yanı sıra paralel olarak genel mahiyette Ahlâk dersleri de yapıldı. İşin daha başlangıcında bu derslerin branş dışı öğretmenler tarafından verilmesi önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Haliyle doğru ve gerekli dini bilgiler edinebilmenin önüne geçilmiş olunuyordu. Bu branş dışı görevlendirme; öğrenci sayısındaki inanılmaz derecedeki fazlalık ve artış mazeret gösterilerek açıklanmaya çalışılmıştır.

Hâlbuki din derslerini okullarda öğretebilecek konumda Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde görev yapan her kademedeki din görevlilerinden yararlanılmamıştır. Bu koordinesizlik yüzünden Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda Din Dersi öğretmeni açığı uzun süre kapanmamıştır. Ayrıca ilgili mevzuatın hazırlanması halinde ihtiyaç duyulan personelin Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından kolayca ve belki istenilenden daha iyi bir biçimde karşılanabileceği o dönemlerde hiç hatıra gelmeyen konulardandır. Haliyle branş dışı derslerin öğretmenleri aracılığıyla verilen din derslerinden beklenen ve istenilen hedefe ulaşılamadı. Fakat bu geçici dönem uzun sürmeyerak İlahiyat Fakültesi ve Yüksek İslâm Enstitüsü mezunlarının hızlı bir şekilde okullarda öğretmen olarak göreve getirilmesiyle aşamalı da olsa mesele çözüme kavuşturuldu.

1982 yılında Din Dersi eğitimi konusunda getirilen anayasal zorunluluk sonrası öğrenci sayısı artmasına karşın Din Dersi öğretmeni yetersizliği yukarıda anlatılan duruma sebebiyet vermişti. 1982 sonrası oluşan Din Dersi öğretmeni açığı konusunda gerekli tedbirler arasında açığın Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı görevlilerden sağlanarak istihdam oluşturulması yoluna da gidilmedi. Orta öğretimdeki okullarda Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi branş öğretmeni yetersizliğinden ilk zamanlarda inançsız, ateist olarak da kendini ifade eden başka öğretmenler tarafından verildiği konusunda bazı spekülasyonlar veliler arasında dile getirildi. Ancak 2000’li yıllarda bu açmaz aşularak okullarda öğretmen sayısı ve öğrenci miktarı arasındaki korelasyon sağlanabildi. Fakat 28 Şubat sonrası gerginleşen ortamın etkisiyle İlahiyat Fakültelerine olan rağbeti azaltmak gayesiyle kontenjanlar düşürülerek öğrenci akışı tekrar yavaşlatıldı. Bu durum kısmen de olsa öğretmen açığına yol açtı. Son birkaç yıldır tekrar sağlanan artışlar bu şekilde devam ederse ileride ortaya çıkacak muhtemel öğretmen yetersizliğinin önüne geçilebilecektir.²⁸

Yaklaşık 1982’den bu tarafa sürdürülen Anayasa ile belirlenmiş Din Kültürü ve Ahlâk bilgisi derslerini fiilen de vermiş biri olarak dersin içeriği hakkında şu tespitlere yer verilebilir: Din dersi kitaplarındaki 2000 sonrası değişiklikler öncesi dönemde zorunlu olarak okutulan ders kitaplarında fazlaca yer alan İslâm dini dışında kalan dinlerle ilgili kısımlar dikkat çekmekteydi. Bu kısımlarda yapılan değişikliklerle birlikte taksire gidilerek öğrenciye ana hatlarıyla Hıristiyanlık ve Yahudilik hakkında bilgi verilmiştir.

²⁷ Hüseyin Dilaver “Türkiye’de Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersinin Hukuksal ve Uygulama Boyutu, Türkiye’de ve Almanya’da İslâm Din Dersi tartışmaları, (Haz: Hasan Çoşkun v.d., Konrad Adenauer Vakfı, Ankara, 2000, s.51-57

²⁸ <http://www.dkabalansinavi.com/2015/03/iste-branslara-gore-ogretmen-acg.html>, burada yaklaşık olarak 13700 rakamından söz edilmektedir. Her yıl emekli olan ve ayrılanlar sebebiyle bu oranı aşağı çekmek için yeterli mezun sayısı mevcut değildir.

Bunun dışında kalan diğer semavi olmayan dinler hakkında detaylı bilgi verilmekten kaçınılmıştır. Derslerde konular çoğunlukla İslâm dini ekseninde ana hatlarıyla bütüncül bir şekilde verilmeye çalışılmıştır. Kitaptaki ikincil öneme haiz konular ve ahlak bölümündeki ünitelerdeki felsefi dille kaleme alınmış genel kültür ve tarih içerikli mevzular yerine Kuran ve sünnet ışığında iyi insan olmanın erdemleri, örnek insan Hz. Muhammed’in (a.s.) hayatı ve ibadetlerde gerekli, namazda okunan kısa sureler ve değişik vesilelerle okunan dualar öğretilmiştir. Pek çok din dersi öğretmeni bu konuda birbirinden habersiz de olsa bu tarz bir öğretimi derslerinde uygulamaya koymuştur. Burada din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin içerik ve muhteva açısından değerlendirilmesinden özellikle Avrupa birliğine giriş sürecine ağırlık olarak yaşanan değişiklikler dikkat çekmektedir. Bu noktada derinlemesine çalışmalar yapılması, ve buna yönelik durum değerlendirmesini ortaya koymak faydalı olacaktır..²⁹

Din dersinin zaman yetersizliği konusunda ortaya çıkan sıkıntıları da göz ardı etmemek gerekir. Aslında 45 dakikalık bir ders diliminde ne kadar istenilirse istensin verimli bir şekilde din dersi konuları öğretilemez. Tabii buna ayrıca müfredattan kaynaklanan zorlukları da eklemek lazımdır. Bu durumda ilahiyat kökenli bir eğitmeni bütün olumsuzluklara karşın bunu aşabilecek bir donanıma sahip olmak zorundadır. O zaman eğitim ve öğretime uygunluğu tartışmalı dersliklerdeki öğrenciler ve müfredattan kaynaklanan eksiklikleri aşmak mümkün olabilir. Donanımlı oluş ve mesleki yeterlilik sayesinde konuları İslâm esaslarının temelleriyle bağ kurarak anlatmak mümkündür. Gerekli bazı konuları da öğrencilere anlatı ödevleri vermek ve derslerde aktif eğitime geçilerek kısa olan zamanı değerlendirmek mümkün olabilir. Burada kanaatimiz hem müfredatın toplumsal anlamda gerçekleştirilen eleştirel bağlamında gözden geçirilmesi aynı zamanda din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenlerinin yeterliliği açısından bir durum değerlendirmesini gereklilik olduğudur..³⁰

Fakat Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerine ayrılan saati Avrupa ülkeleriyle karşılaştırdığımızda fark hemen ortaya çıkar.³¹ Eğitim sistemimizdeki din dersi öğretiminin başlatılması Batı ülkelerinden farklı olarak ilköğretim I. sınıf yerine ilköğretimin IV. sınıfından itibaren. Doğru ve pedagojik olan; din derslerinin ilköğretim I. sınıfından başlatılmasıdır. Ayrıca yıl içerisinde değişik gün vesilelerle dini hayata dair uygulamalara da öğrencilerin götürülmesi gerekir. Bunlar da Cuma,

²⁹ Dipnot: bizim çalışmamızın amacı bu olmadığı için bu konuda değerlendirme yapılmayacaktır Mehmet Zeki Aydın, “İslâm Din Dersi Programının Hazırlanması”, *Türkiye’de ve Almanya’da İslâm Din Dersi Tartışmaları*, (Haz. Hasan Coşkun v.d. Konrad Adenauer Vakfı, Ankara, 2000, s 105- 122, Gıyasettin Kaya, “Türkiye’de Ortaöğretimde Din Eğitiminin Gelişmesi”, *Türkiye I. Din Eğitimi Semineri*: 23-25 Nisan 1981, 228-236, Ankara: İlahiyat Vakfı, 1981, s. 228-236, Ahmet Gürtaş, “Milli Eğitim Bünyesinde Din Eğitimi Nasıl Verilmelidir?”, *Türkiye I. Din Eğitimi Semineri*: 23-25 Nisan 1981 119-124

³⁰ Şırnak örneğinde DKAB derslerinin işleyişi üzerine öğretmenlerle alan ağırlıklı bir çalışma yürüten Süleyman Karacelil ilgili makalesinde konu farklı yönleriyle irdelemektedir. Yukarıda maddeleştirilmiş olan bazı tekliflerin oluşmasında gerek onun makalesi ve gerekse sahada çalışan pek çok ilim adamının değerlendirmeleri etkili olmuştur. Bkz. Süleyman Karacelil, Ortaöğretim Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Dersinin Problemleri: Şırnak İli Örneği, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl 15, Sayı 24 (Temmuz-Aralık 2010), 143- 163. Ayrıca Halis Ayhan vd., Din ve Ahlak Eğitim Öğretimine Yeni Yaklaşımlar, Dem Yayınları, İstanbul 2004, Ramazan Buyrukçu, Ortaokullardaki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimine Genel Bir Yaklaşım, Dini Araştırmalar, Mayıs-Ağustos 1999, c. 2, sy. 4, 177-194, Halit Ev, İlk Öğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı Hakkında Bir Değerlendirme, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 32/2010, 139-167.

³¹ Jacop Xavier “L’Enseignement Religieux Dans La France Contemporaine (Günümüz Fransa’sında Din Eğitimi)”, (Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya, Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye’de) Uluslararası Din Eğitimi Sempozyumu, (20-21 Kasım 1997, Sempozyum Bildirileri), Ankara, 1997, s.119, 129. Avusturya’daki İslâm din dersleri ile ilgili bak: Mustafa Tavukcuoğlu, “Avusturya İslâm Diyanet Teşkilatı Din Dersi Öğretmenleri ve Din Görevlileri”, Diyanet İlmî Dergi, c.30, s.1, Ankara, 1994,s.65-86. Fazlı Arabacı, “Avrupa (Almanya, İngiltere, Hollanda, Fransa, Belçika)’da Din Eğitimi”, Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi, Türk Yurdu yayınları, Ankara, 1999, s.78, Mehmet Zeki Aydın, Avrupa Birliği ülkelerinde Din Öğretimi ve Türkiye Karşılaştırılması, <http://www.cie.ugent.be/mzaydin5.htm>.

Bayram ve Kandil günleri, Ramazanlarda toplu iftar merasimleri gibi dini pratiklerdir. Ayrıca diğer din mensuplarının bazı törenlerine öğrenci göndermek ve oradan öğrenci kabulü de ders programlarına eklenebilir. Bu yapılacakların alt alta sıralanması gerekirse şunlar söylenebilir:

- Din Dersleri ilkokul birinci sınıftan itibaren başlatılmalı, bazı Avrupa ülkelerinde Din Eğitimi ilkokul bir tarafa
- Dersliklerdeki fazla öğrenci durumunda dersin iki ayrı sınıfta veya derslikte yapılma imkânı sağlanmalı,
- Seçmeli dersler adı altında İslâm Tarih, Kültür, Medeniyeti ve Sanatı konularını havi seçmeli bir ders ve Peygamber Hz. Muhammed’in hayatı yani siyer konusunda seçmeli bir ders olarak verilebilmelidir.³²
- Çağdaş İslâm ülkeleri ve farklı yaklaşımlar 10. 11. sınıf derslerine ek verilmeli,
- Alevilik, Şiilik konularına müfredatta yer verilerek doğru bir bilgi edinimi sağlanmalı,
- Ders konularını ele alırken Kuran-ı Kerim’den azami istifade edilmeli ve ayrıca Kuran’ın ana konularını esas alan ayrı bir seçmeli ders modeli imkânı araştırılmalı,
- Derslerde ilahiler ve Kur'an okuyuşları abartıya varmayacak ölçüde olmalı ve konunun mütehassısları tarafından seçilmiş parçalar dinletilebilmeli, din ve müzik konusunu aydınlatıcı açıklamalar yapılmalı,
- İlmihal bilgileri de derslerde yer almalı,
- Görsel malzemenin derslerde kullanımı ve ibadetlerin yerinde yani camide gösterilmesi,
- Bayramlarda özel programlar düzenlenerek öğrencilere dinî pratiklerin kavratılması ve tarih boyunca gelen temiz kaynağı açıklayan ve anlatan eserlerle gerçek din anlayışının temelleri oluşturulmalı,
- Son olarak bu dersler muhakkak ve kesinlikle pedagojik eğitim almış din dersi öğretmenleri veya eşdeğer birikime haiz din adamları tarafından verilmelidir.³³

Sonuç yerine şunlar ilave edilebilir. Yukarıda geçen tekliflerden atları çizilmiş olanlar tam olarak olmasa da bugün hayatıyet kazanmıştır. Modern eğitim araç ve gereçlerinin kuşattığı dünyamızda doğru yönlendirmeler yapılabilirse okul dışı zamanlarda öğrencilerin din konusundaki bilgi ve görgülerinin arttırılması daha mümkün ve kolay gözükmektedir. Ayrıca bu dersi veren kişilerin bilgi birikimleri yanında şahsiyet olarak öğrencilere örnek olma ve İslâm Ahlâkının güzel bir numunesini şahsiyet olarak yansıtırma vasfını haiz olmaları halinde bu sahada istenilen hedeflere ulaşmanın daha kolay olacağı da bir vakıadır. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi'nin adı ne olursa olsun sıradan bir müfredatı olan bir ders olmadığı fikrini güçlendiren bazı yapıcı düzenlemeleri de cesaretle yerine getirmek gerekmektedir.

³² Bugün orta öğretim öğrencilerine seçmeli olarak bu ders verilmektedir.

³³ Derslerin sahanın uzmanı kişilerce verilmesi konusu Din Eğitimi sahasında konuyla ilgili çalışmalar yürütenler tarafından sıklıkla işaret edilmiştir. Recai Doğan, Nurullah Altaş, İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Yeterlik Düzeylerini Etkileyen Faktörler (Ankara Örneği), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, c. 40/5, 2003, sy. 2, 173-186, Buyrukçu, agm.,182-185.

Kaynakça

- Akgün, Mehmet, Materyalizmin Türkiye’ye Girişi ve İlk Etkileri, Ankara, 1988.
- Arabacı, Fazlı, “Avrupa (Almanya, İngiltere, Hollanda, Fransa, Belçika)’ da Din Öğretimi”, Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi, Türk Yurdu yayınları, Ankara, 1999, s.73-94.
- Ayas, Nevzat, Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi, Ankara, 1948.
- Aydın, Mehmet Said, “Türkiye’de Din ve Modernleşme İlişkisi Üzerine Bazı Düşünceler”, Türk Yurdu, bd. XVII, Nummer; 116-117, Nisan, Mayıs, 1997.
- Aydın, Mehmet Zeki, “İslâm Din Dersi Programının Hazırlanması”, Türkiye’de ve Almanya’da İslâm Din Dersi tartışmaları, editör: Hasan Çoşkun vd., Konrad Adenauer Vakfı, Ankara, 2000, ss. 105- 122.
- _____, Belçika’da İlk ve Orta Dereceli Okullarda Din ve Ahlâk Öğretimi", C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı:3, Sivas, 1999, ss.101-147.
- Ayhan, Halis, “Tanzimat Sonrası, Din Eğitimi ve Öğretimi (Mektep-Medrese İlişkisi)”, Cumhuriyet’in 75. Yılında Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi İlmi Toplantısı (İzmir 4-6 Aralık 1998), Haz. Doç. Dr. Fahri Unan- Yücel Hacaloğlu, Ankara, 1999, ss. 211-225.
- _____, Türkiye’de Din Eğitimi, İstanbul, 2004.
- _____, vd., Din ve Ahlâk Eğitim Öğretimine Yeni Yaklaşımlar, Dem Yayınları, İstanbul 2004,
- Başgil, A. Fuat, Din ve Laiklik, İstanbul, 1962.
- Buyrukçu, Ramazan, Ortaokullardaki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimine Genel Bir Yaklaşım, Dini Araştırmalar, Mayıs-Ağustos 1999, c. 2, sy. 4, ss. 177-194,
- Dilaver, Hüseyin “Türkiye’de Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersinin Hukuksal ve Uygulama Boyutu”, , Türkiye’de ve Almanya’da İslâm Din Dersi Tartışmaları, editör: Hasan Çoşkun vd., Konrad Adenauer Vakfı, Ankara, 2000, ss.51-57
- Eichmann, F., Die Reformen des Osmanischen Reiches mit besonderer Berücksichtigung des Verhältnisses der Christen des Orients zur türkischen Herrschaft, Berlin, 1858.
- Eşref Edib, İslâm Türk Ansiklopedisi ve Mecmuası, İstanbul:, 1947.
- Eryılmaz, Bilal, Tanzimat ve Yönetiminde Modernleşme, İstanbul, 1982.
- Ev, Halit, İlk Öğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı Hakkında Bir Değerlendirme, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 32/2010, ss. 139-167.
- Fatma Aliye, Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı, İstanbul, 1332/1914.
- Gürtaş, Ahmet, “Milli Eğitim Bünyesinde Din Eğitimi Nasıl Verilmelidir?” Türkiye’de Ortaöğretimde Din Eğitiminin Gelişmesi, Türkiye I. Din Eğitimi Semineri: 23-25 Nisan 1981, ss.119-124.
- Hatemi, Hüsrev, Yeşim Işıl, Bir Bilim Dili Mücadelesi ve Tanzimat, İstanbul, 1989.
- <http://www.ilahiyatalemi.net/ilahiyat.htm>
- Kara, İsmail, “Türkiye’de Din ve Modernleşme (Modernleşme Teşebbüslerinin Dinileşmesi)”, Modernleşme İslâm Dünyası ve Türkiye, İstanbul, 2001, ss.183-205.

- Karacelil, Süleyman, Ortaöğretim Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Dersinin Problemleri: Şırnak İli Örneği, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl 15, Sayı 24 (Temmuz-Aralık 2010), ss. 143- 163
- Kavas, Ahmet, “Örgün Din öğretiminde Fransa Örneği (Katolik Okullar)”, Uluslararası Din Eğitimi Sempozyumu, ss. 198-221.
- Kaya, Gıyasettin, “Türkiye’de Ortaöğretimde Din Eğitimin Gelişmesi” Türkiye I. Din Eğitimi Semineri: 23-25 Nisan 1981, Ankara: İlahiyat Vakfı, 1981, ss. 228-236.
- Koçer, Hasan Ali, Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi, İstanbul, 1991.
- Koçkuzu, Abdülhalim “A Multifaith Approach the Relations Bettween Ecology and Religious Educations”, Çevre ve Din Uluslararası Sempozyumu, 15-16 Mayıs 2008, Bildiri Metinleri, I, ss. 379-382.
- Koçkuzu, Ali Osman, Paşa Dairesi, Konya, 2004.
- Kodaman, Bayram, Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, Ankara, 1992.
- Öcal, Mustafa, İmam-Hatip Liseleri ve İlköğretim Okulları, İstanbul, 1994.
- _____, Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dini Hayat, I-III, İstanbul: Dem Yayınları, 2008.
- Parmaksızoğlu, İsmet, Türkiye’de Din Eğitimi, Ankara, 1966.
- Sarıcan, Bayram, 1930’lardan Günümüze Bursa’da Dinî Hayat, haz: Mustafa Öcal, İstanbul, 2005.
- Sarıkaya, Yaşar, Medreseler ve Modernleşme, İstanbul, 1997.
- Shaw, Stanford, Shaw, Ezel Kural, History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, Vol. I-II, 1976-1977, Cambridge, London, New York, Melbourne.
- Tavukcuoğlu, Mustafa, “Avusturya İslâm Diyanet Teşkilatı Din Dersi Öğretmenleri ve Din Görevlileri”, Diyanet İlmî Dergi, c.30, s.1, Ankara, 1994,s.65-86.
- TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, c. 15, (3.01.1949), s.11.
- M.E.B. Tebliğler Dergisi, sayı 524, (7 Şubat 1949).
- _____, Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Avrupa Birliği Üye Ülkelerinin Eğitim Sistemleri, Ankara, 1996.
- Turan, Osman, Türkiye’de Manevi Buhran, Din ve Laiklik, Ankara, 1964.
- Ünsür, Ahmet, İmam-Hatip Liseleri: Kuruluşundan Günümüze, İstanbul, 1995.
- Yücel, Hasan Ali, Türkiye’de Ortaöğretim, Ankara, 1994.
- Xavier, Jacop, “L’Enseignement Religieux Dans La France Contemporaine (Günümüz Fransa’sında Din Eğitimi)”, (Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya, Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye’ de), Uluslararası Din Eğitimi Sempozyumu, (20-21 Kasım 1997, Sempozyum Bildirileri), Ankara, 1997, ss.119, 129.